

השיעור השבועי

גליון מס' 546

הרב המקדים: הרח"ג יצחק לוי שליט"א
רב אורח: הרח"ג אלמוג לוי שליט"א

השיעור נמסר בכל מוצאי שבת בבית היחידים ומשודר דרך הליווי והרדיו ובקוויים רבים. מיסודו של מרן רבינו עובדיה יוסף זצ"ל

ר"ת	יציאה	כניסה	ידועים
21:05	20:09	19:18	חל אביב
21:02	20:08	19:17	חיעה
21:06	20:11	19:20	באר שבט
21:02	20:08	19:17	

נשא | ז' סיון תשפ"ו

כתב וערך השיעור:
הרב דכיר פרץ שליט"א

הלכות חג השבועות

מעלת הלימוד בליל שבועות. התיקון לגברים ולא לנשים. נשים בברכות התורה. קריאת התיקון, והנהגה הנכונה בישיבות. שינוי מקום בברכות. בית הכסא לא נחשב הפסק. ספק ברכות להקל לכתחילה. אונן בתפלה וברכות. מרן מעולם לא עשה משמרים בלילות שבת, ולא למד חברותא ממש עם אחד מבניו, ולא נסע למירון להדלקה. לא לתת שיעור קבוע לנשים. לשמוע לראש הישיבה בעניינים הנוגעים להנהגת הישיבה. מי שכותב דלא כהמשנה ברורה אין בזה שום פגיעה במשנה ברורה

מטרת יציאת מצרים

א. 'כאשר הקב"ה מתגלה למשה רבינו בסנה, אמר לו "הַוְּצִיֵּאָךְ אֶת הָעָם מִמִּצְרַיִם תַּעֲבֹדוּן אֶת הָאֱלֹהִים עַל הָהָר הַזֶּה" (שמות ג, יב). ונאמר "תעבדון" נ' יתירה, לרמוז לו, מוקץ חמשים יום מיציאת מצרים תקבלו את התורה על הר סיני. היה זה עוד לפני שמשה רבינו הלך לפרעה, כשנה וחצי לפני יציאת מצרים, כבר אז הודיע לו הקב"ה, תדע, שכל מה שאעשה אותות ומופתים במצרים, עשרת המכות, קריעת ים סוף, כל זה כדי שתקבלו תורה, כי אין לך בן חורין אלא מי שעוסק בתורה (אבות ו, ב). ובני ישראל היו מייחלים ומצפים לקבלת התורה וסופרים ספירת העומר.

ברכות וכתרים מהקב"ה

ב. בזוהר הקדוש (פרשת אמור דף צח). מובא, חסידים הראשונים לא היו ישנים בליל שבועות, והיו עוסקים בתורה, ואומרים בואו לנחול מורשה קדושה לנו

מה לך נרדב

ג. בפרקי דרבי אליעזר (פרק נא) מובא הטעם שנשארים ערים כל ליל שבועות, שכאשר בני ישראל באו למעמד הר סיני לקבל את התורה - הם היו כמו

היה חוזר משיעורים בשעות מאוחרות, חוזר מחו"ל, ויושב ולומד עד השעות הקטנות של הלילה, לימוד בעיון ובעמל התורה, ביגיעת התורה, זה נובע מצימאון לתורה, ואת זה הרב מחזיר בתלמידים ובכל עם ישראל. ובחינת מדבר - בעונה ובמידות טובות, איך הרב מתייחס לכל אחד, בדרך לשיעור בא ילד של חלאקה, והרב גוזר לו ומברך אותו, ולא משנה אם זה יהודי יגיע כפים או אברך בן תורה, הרב מאיר פנים לכולם. את הדברים הללו אנתנו צריכים ללמוד. וזו ההודמנות באופן אישי להכיר טובה למרן על עשרות שנים שתמך בנו, עודד וחיוק אותנו, שהקב"ה יאריך ימיו בטוב ושנותיו בנעימים, עד ביאת גואל צדק. אמן ואמן.

דברי מרן שליט"א: חזק וברוך לגאון הרב יצחק לוי הרב הראשי של נשר, ועוד יעלה מעלה מעלה, הוא מזכה את הרבים בן פורת יוסף, והולך בדרך של מרן זצ"ל, לא סוטה ימין ושמאל, ואם יש קושיות הוא מעיין טוב ורואה שבדרך כלל לא הבינו את דברי מרן, לא ירדו לסוף דעתו. כפי שהזכיר פעם רב מקדים אחד בשם הרב משה שפירא שהיה מגדולי הדור, ואמר לאיזה אברך ספרדי ששאל אותו, כמו מי אפסוק? אמר לו, כמו הרב עובדיה. אמר, אבל אני שומע שהרבה משיגים עליו. אמר, אני עקבתי אחרי ההשגות הללו, ומה אני אגיד לך, קראתי הכל ותמיד הרב עובדיה צודק. זו סייעתא דשמיא שהיתה למרן. אברך אותו שיעלה מעלה מעלה וימשיך עוד ליכות את הרבים.

חזק וברוך לגאון הרב אלמוג לוי, שנבחר להיות רב אזורי של חבל יבנה, והוא כבר שנים מרביץ תורה ברבים. הוא גם כן למד אצלנו בישיבת חזון עובדיה, וסיים בישיבה בין הסדרים את כל יביע אומר אורח חיים - עוד לא היה חלק ט' וחלק י' - בן פורת יוסף. גם הוא נאמן לדרכו של מרן. ב"ה התלמידים שלנו בחזון עובדיה כולם נאמנים לדרכו של מרן, ומיישבים את דבריו של מרן זצ"ל, לא סתם חסידים בפוליטיקה, אלא בתורה. בחזו"ע אף אחד לא חולק על מרן, ולא כמו במקומות אחרים. ב"ה פעלתי שייבחר, וכל מה שפעלנו כל השנים, עשינו רק לשם שמים, לא דאגתי לבן או לחתן שלי שיהיה דיין או רב עיר, אלא דאגתי לדרכו של מרן בהלכה. לכן אני מברך את הרבנים בוגרי הישיבה שלנו, שמרביצים תורה, שעוד יעלו מעלה מעלה, ויכתו של מרן תגן עליכם ועל כל הקהל הקדוש, שנזכה לגאולה השלימה. אמן.

1 מדברי הרב יצחק לוי שליט"א: ברשות מרן הראשון לציון, מורנו ורבו ועטרת ראשנו, עטרת תפארת ישראל, ראש גולת אריאל, שאנחנו זוכים שהרב מנהיג אותנו. נברך את הרב בבריאות איתנה ונהורא מעליא, לאורך ימים ושנות חיים בטוב ובנעימים. מורי ורבותי, אין בעל הנס מכיר בניסו (נדה לא), לא תמיד אנתנו יודעים להעריך את הזכות שהקב"ה הותיר לנו לטובה את מרן שליט"א, שכל דבר שמוציא מפיו, צריכים לדעת שזו סייעתא דשמיא מיוחדת שהקב"ה שם לו את הדברים המיוחדים בפה, בין בענייני הלכה בין בענייני הנהגה, ולא תמיד מבינים מיד. הגמרא (ע"ה) אומרת, אין אדם עומד על דעת רבו עד ארבעים שנה, כשמרן דיבר על ענין גיוס וכל מיני דברים, לא כולם הבינו, כעת עברה תקופה וגם רבנים אחרים [כמו הרב דב לנדא] מתעוררים לדברים הללו. ב"ה זכינו להיות קרובים ולב שרות שנים, והיו דברים שהרב היה אומר, ובאותו הזמן אדם לא מבין, אבל אחרי זמן אתה רואה שהרב קולע למטרה ולא יחטיא. כי בכל דור ודור הקב"ה שותל גדול שינהיג את עם ישראל, כמו משה רבנו של הדור, ואנתנו זכינו למרן הראשון לציון שליט"א. לכן אנתנו צריכים להשתדל לדבוק בפסקיו, בהנהגותיו ובהוראותיו. נתפלל לקב"ה שיאריך ימיו של מורנו ורבו עד מאה ועשרים, עד ביאת גואל צדק במהרה בימינו.

מדברי הרב אלמוג לוי שליט"א: ברשות מרן עטרת ראשנו, מורנו ורבו, פוסק הדור, מנהיג דורנו הראשון לציון. זכינו להיות תלמידים אצלו בישיבה לפני כשליש שנה, ומורנו ורבו ראש כל בני הגולה, שכולם חולם הולכים לאורו ועל פי פסקיו. במדרש בפרשת השבוע (במדבר רבה פ"א ס"ו): שנו חכמים, בג' דברים ניתנה התורה, באש, ובמים, ובמדבר. ואפשר לבאר כך, באש היא הריתחא דאורייתא, "הָלוֹא כֹה דִּבְרִי פֶּאֶשׁ וְנָאָה" (ירמיהו כג, כט), בדרך פלפול חקירה ולמדנות. במים זה הצימאון החשקה והאהבה לתורה, "הוֹי כֹל צָמָא לְכוּ לַמַּיִם" (ישעיהו נה, א). ובמדבר זו עונה ומידות טובות. את שלשת הדברים הללו רואים במורנו ורבונו. בחינת אש - ריתחא דאורייתא בשיעורים ונפלאים, ובילקוט יוסף, בכל השיטות, שיטת העיון הספרדי, שיטת הפלפול, שיטת החקירה והלמדנות, הכל בלול. בחינת מים - חשיקה ואהבה לתורה, צימאון לתורה. אדם שחוזר ומלמדת קרובה לבית מתעייף ואין לו כח לזוז, אבל הרב

מיליונים - נרדמו, למרות המעמד הגדול, "הר סיני עשן כולו מפני אשר ירד עליו ה' באש" (שמות יט, יח), איזה "פקחים"... הקב"ה בא לתת לכם תורה שהיא חמדה גנוזה שהשתעשע בה בתקע"ד דורות לפני בריאת העולם, ואתם נרדמים?! והיה צריך להעיר אותם בקולות וברקים, כמו טילים מאיראן... וכדי לכפר על העוון הזה, בכל שנה ושנה בחג השבועות אנחנו נשארים ערים כל הלילה, ומנצלים כל רגע ורגע.

"לכו נא הגברים"

ד. המנהג ללמוד כל הלילה, שייך רק לאנשים ולא לנשים, וכמו שכתב רבינו יוסף חיים בשו"ת רב פעלים (ח"א סוד ישירם סי' ט), כי על פי הקבלה הלימוד בליל שבועות הוא המשך התיקון במצות ספירת העומר, והלא נשים פטורות ממצות ספירת העומר, שהיא מצוה שהזמן גרמא, וכמו שכתב הרמב"ם (פ"ג מהל' תמידין ומוספין הכ"ד). ואף שהרמב"ן (קידושין לג) סובר שמצות ספירת העומר אין הזמן גרמא, וביארו האחרונים בדעתו שמצות הספירה תלויה בקצירת העומר, וכעין דברי הטורי אבן (מגילה כ). אבל להלכה נשים אינן שייכות בספירת העומר, וכן הוא על פי הקבלה (זוהר פר' תצוה דף קפג), ולכן גם לא צריכות להישאר ערות בליל שבועות. אם רוצות לסייע ולהכין כוסות תה ולחתוך אבטיח ופירות ללומדים, תבוא עליהן ברכה, אבל אינן לומדות וקוראות את התיקון.²

קריאת התיקון

ה. החק יעקב (סי' תצד) - היה מרבני האשכנזים לפני כ-350 שנה - כותב, שאצלם לא נהגו לקרוא את התיקון, שהתיקון הונהג לעמי ארצות - כבר בזמנו היו עמי ארצות ולא רק בדור שלנו... - שלא יודעים ללמוד, אלא לומדים גמרא כרגיל, או שלחן ערוך, או ילקוט יוסף... אולם החיד"א (לב דוד פרק לא) כתב, שלא טוב עשו אלו שבנו במה לעצמם ולומדים גמרא, אלא חיוב מוטל ללמוד את התיקון, כי כן יסד המלך רבינו האר"י זצ"ל, הובא בשער הכוונות (דפ"ט ע"א), ויסודו מדברי זוהר"ק (ח"א דף ח ע"א).³

המגיד מדובנא והגר"א

ו. פעם המגיד מדובנא התפלל בליל שבועות אצל הגאון מוילנא, וראה את הגר"א שהוא עוסק בתיקון, והמגיד מדובנא למד גמרא. קרא לו הגר"א: למה אתה לומד גמרא ומפלפל עם חברותא ולא קורא תיקון? אמר לו, אמשול לך

² לגבי לימוד תורה לנשים, משהו שאל אותי ששמע באיזה מקום, שיש להסתפק כאשר אשה מברכת ברכות התורה אם יענה אחריה אמן או לא. אבל מה הפלפול, מפורש בשלחן ערוך (סימן מז ע"ד) שנשים מברכות ברכות התורה. ומה שבגמרא (קידושין ט:), דרשו נשים פטורות מלימוד תורה, מהפסוק (דברים יא, יט) "ולמדתם אותם את בניכם", ולא את בנותיכם, בעבר הסברנו שיש שני דינים - האשכנזים אומרים 'צווי דינים'... מצוה ללמוד תורה בהבנה אפילו שלא למעשה כגון שלומד סנהדרין ומנחות, ויש עוד מצוה ללמוד כדי לדעת לקיים את המצוות.

בבית יוסף (סימן מז) כתב בשם האגור (סי' ב) בשם מהר"י מולין (שו"ת מהר"ל החדשות סי' מה), שנשים מברכות ברכת התורה, כי אינן חייבות בתורה שבעל פה, אבל לא בתורה שבכתב. ועוד כי הן מברכות על קריאת הקרבנות, ותפלה כנגד קרבנות תקנום (ברכות כ:), והן חייבות בתפלה (שם כ:), ואם כן חייבות גם כן בקריאת העולה והקרבנות. וכל שכן שהנשים חייבות ללמוד הדינים השייכים להם. כגון הלכות שבת, בורר בישול מוקצה וכו', הלכות תפלה, וכן כל הלאוין, בשר בחלב, בישולי גויים וכו', לדעת מה לעשות, ולכן מברכות ברכת התורה.

אבל לכאורה לפי טעם זה, מה שהן לומדות, זהו רק היכי תמוצי לקיים, להבדיל אדם עושה רישיון נהיגה, ב"ה אנחנו לא עשוינו רישיון ולא למדנו אנגלית, בני ישיבות לא עושים רישיון ולא לומדים אנגלית... אבל מי שלומד נהיגה צריך ללמוד את כל הסימנים, מה זה קמץ, מה זה פתח... וכי זה מצוה? לא, צריך לדעת כדי לנהוג. ואם כן, כיון שהגמרא אומרת שנשים פטורות ממצות לימוד תורה, למה מברכות, ואיך תאמר "ציוונו"? אמרתי פעם שאם היא חסידת ויזניץ איך תאמר "ציוונו", מי ציווה אותך...?

אלא מחדש הגר"י מבריסק (פ"א מהלכות ברכות ה"ז), שיש שני דינים בברכות התורה, דין אחד של ברכת המצוות, ועוד דין של ברכת השבת, "אשר בחר בנו מכל העמים", שזכינו להיוולד לעם היהודי, "ברוך אלוהינו שבראנו לכבודו והבדילנו מן התועים ונתן לנו תורת אמת וחיי עולם נטע בתוכנו", אנחנו מובדלים מאומות העולם. בארץ לא כל כך מרגישים, מתוך כשמונה מיליון תושבים הרוב יהודים, "בתוך עמי אנכי יושבת" (מלכים ב' ד, יא), אבל מי שנמצא בחו"ל, מימינו ומשמאלו יש שכנים גויים. וב"ה אנחנו מובדלים מהם, אנו רצים והם רצים, יש לנו שבת וחגים וכו', ומה יש להם, הם אוכלים וישנים כדי שיהיה להם כח לעבוד, ועובדים כדי שיהיה להם כסף לאכול, אין להם שום דבר! אבל אצלנו לא רק הגברים אלא גם הנשים שייכות בתורה, ולכן מברכות.

משל למה הדבר דומה, לאדם שיש לו סחורות, בדים יפים מאוד, ויש לו קומץ עם דוגמאות קטנות, בד משי, בד כותנה, בצבע כזה ובצבע כזה... והרי אין ערך לחתיכות הקטנות הללו, אבל זה דוגמאות למה שיש לו במחסן. אמר המגיד מדובנא לגר"א, כבודו יודע את כל התורה כולה, ולו מועיל התיקון שיש בו דוגמאות מכל התורה, קצת תנ"ך, קצת זוהר, קצת מדרש, תרי"ג מצוות, אבל אנחנו לא יודעים את כל התורה, ומה יועילו לנו דוגמאות לבד.

לא יפרוש מן הצבור

ז. נמצא שיש חילוקי דעות, מצד אחד החק יעקב והגר"א, ומצד שני החיד"א והמגיד מדובנא, מה אנחנו אמורים לעשות? מי שנמצא עם בעלי בתים לא יפרוש מן הצבור ויאמר: אני ישיביש לומד גמרא... אלא יקרא תיקון עם כולם, צריך להיזהר בדברים האלו, ובפרט בעלי תשובה שלפעמים מתלהבים, וזו יוהרא. אבל בישיבה עם מאות בחורים שכולם לומדים גמרא אין בזה יוהרא.

הציו גמרא הציו תיקון

ח. העצה היעוצה בישיבה, כפי שהנהגנו בישיבה שלנו לפני קרוב לארבעים שנה, על פי הוראתו של מרן זצ"ל - בכל דבר היינו מתייעצים עם מרן, "יש לנו אב וקן", ומי שהולך בעצת חכמים לא מפסיד - שהצעתיו לו שבתחילת הלילה שיש לבחורים כח אחרי שאכלו סעודה עם בשר⁴, מסיימים את הסעודה בערך בשעה 21:30, ואחר כך יבואו לבית המדרש, ישבו וילמדו גמרא⁵ עד חצות - ב-24:36, ואז ידפקו ויזכירו לקרוא קריאת שמע, ויתחילו את התיקון. כי הניסיון הוכיח, היו אצלי כמה בחורים בישיבה עם קצת מרדות של גיל הבחורות - ראש הישיבה לא צריך להיפגע, אלא להבין את זה - ובתחילת הלילה הייתי רואה בחור שקורא תיקון, למרות שכולם היו לומדים גמרא בחשק ובהתלהבות, אבל הוא ספרדי... וגומר מוקדם את התיקון, ובשעה 3:00 אומר, בואו לכותל, בואו למקוה. רוצה לטייל... אבל עלול להיכשל ברחיצה במים חמים⁶ או בסחיטה במגבת או בשיער. מרן זצ"ל לא נהג בזה, והיה הולך למקוה רק בערב יום כיפור, אך בשאר השנה ישב ולמד, כי התורה למעלה מהכל, והיא מטהרת את הטמאים. אבל מחפשים מה לעשות, או שהולכים לחדר אוכל ומעשנים, כי ביום טוב מותר לעשן על ידי העברה מאש לאש, למי שרגיל לעשן. לכן הנהגנו שילמדו גמרא עד חצות, ואחר חצות מתחילים תיקון, וכך יש אוירה של לימוד עד ארבעים דקות לפני הנץ שמתחילים

היום מארגנים שיעורים לנשים, ולומדות את ההלכות השייכות להן, וילמדו על ידי רבנית, בשבת אחר הצהריים, כל פעם בדירה אחרת, ותגיד להם הלכות מתוך הילקוט יוסף על שבועות או על יום טוב. אבל רב לא יתן שיעור קבוע לנשים, זו ההשקפה ודעת התורה. הייתי עכשיו בחו"ל, ובלי ידיעתי אירגנו לי שיעור לנשים בשבת, וביטלתי את זה, צריך להראות לציבור את דרך ההנהגה שלנו. אבל בכנסים כמו שהיה מארגן רבי פנחס ראובן ע"ה, מרן היה הולך, וגם אנחנו המשכנו אחריו, כי זה כנס חד פעמי, ויש תאורה מסונורת שלא רואים את הקהל. ומי שיש לו השקפה נכונה לא עושה שיעור קבוע לנשים.

³ באופן כללי למרות שכאשר חולקים הפשטנים והמקובלים תמיד הלכה כמו הפשטנים, כמו שכתבו הרא"ם (בתשובה סימן א), הרדב"א (ח"א סי' לו, פ), הגאון רבי שלמה לניאדו בשו"ת בית דינו של שלמה (תאו"ח סי' יב, דכ"ב ע"ד), הגאון רבי ישראל יעקב אלאווי בשלמי ציבור (דף נג ע"א) ועוד רבים. מכל מקום אנחנו הספרדים בענייני תפלה וכדומה הולכים אחרי הקבלה. [במרוקו היו הרבה קהלות שלא היו עושים כמו המקובלים, לכן הניחו תפילין בתשעה באב רק במנחה, אבל אנחנו עושים כמו המקובלים כבר 70 שנה לפני שמרן הב"י חיבר את החיבור שלו, וזה מנהג קדום, ועושים כמו הקבלה, אין כאן ספק איסור. המרוקאים אם יחזרו למרוקו יעשו כמנהגי מרוקו, אבל לבוא לכאן ולעשות בכל המנהג מרוקו, זה נגד הב"י ונגד מרן זיע"א].

⁴ מרן שש שנים החזיק את הישיבה והיה אומר לי, תן להם לאכול טוב, שיאכלו בשר ולא רק עוף, כמובן חלק בית יוסף בלי שום ספיקות ושמועות, כדי שיהיה להם כח ללמוד.

⁵ או לימוד אחר שלבו חפץ. ב"ה הקב"ה נתן מתנה לדור זה, דבר שלא היה בדור הקודם, שאברכים יושבים וכותבים חיבורים ותשובות בהלכה. בכל יום אני מקבל ספר, ואיפה אניח את כל הספרים?! אבל זה דבר טוב. ומי שמוציא ספר לאור ובליל שבועות רוצה לעבור עליו, וכגון שכתב על פסי רכבת שעשו אותם בשבת, אם מותר לנסוע שם ביום חול או לא. או שעשה כלים בשבת עם סחבה או ספוג, לא ידע שיש סקוטש מיוחד לשבת, ועבר על איסור סחיטה בשבת, האם מותר ליהנות ממעשה שבת ולהשתמש בכלים או לא. ורוצה לעבור על זה בליל שבועות.

⁶ **א.ה.** לגבי טבילה במקוה חם ביו"ט, עיין ילקו"י יו"ט עמ' שעה, שו"ת הראשון לציון ח"ב חאו"ח סי' עד, וע"ע חו"ע ימ"נ עמ' סא, טה"ב עמ' תפז הע' 17, ובח"ג עמ' רמב הע' 13].

בית הכנסת אינו הפסק

יא. אם שותה כוס תה או קפה⁹, ובאמצע יצא לשירותים - התה משפיע על כך - האם יחזור לברך או לא? בהליכות עולם (ח"ב עמ' מד) הביא קצת אחרונים - לא קדמונים - שכתבו שאם יצא לשירותים נחשב הפסק, וכשחוזר צריך לברך, כי מי שותה שם כוס תה או אוכל אפרסק, וגברא דחיא הוא. אך במשך השנים תוך כדי הלימוד ראיתי מה שכתב הרמב"ן על הרי"ף (פ"ו דפסחים דף כד. מדפי), ומיעל לאיפני לא הוה הפסק - יציאה לבית הכנסת אינה נחשבת הפסק, שהרי אין איסור גמור לאכול בשירותים, ובפרט בשירותים שלנו שהוא נקי, ומי שאוכל סוכריית מנטה - כגון שהוא דרש הרבה ונצטרד - ונכנס לשירותים, לא חייב להוציא מפיו. וכן אם אוכל לדר אמיתי - לא מזויף¹⁰, ועד שהשיג לדר מלבנון יצאה לו הנשמה, וכי יזרוק אותו לפני שנכנס לשירותים, ואם יוציא מפיו כבר לא יחזיר, משום דרך ארץ... אלא יכול להשאיר את הלדר או הסוכריה בפיו ואין זוה איסור. ולכן בית הכנסת לא נחשב הפסק. הרמב"ן הביא שרב האי גאון כתב צד שנחשב הפסק, כי לא יכול לברך שם, אבל הרמב"ן חולק, כי רק לברך לא יכול, אבל להמשיך לאכול יכול.

כבר הורה זקן

יב. ראיתי שכך כתב הרמב"ן, ועל פי דבריו לכל הפחות יש לחוש לספק ברכות להקל, אבל אטו אני יכול להורות נגד מרן זצ"ל?! ב"ה הרב עוד היה חי איתנו, ובאתי אליו לא כשהוא באמצע הסוגיא וכותב¹¹, אלא בשעה שמתאימה, ואמרת לי: אבא, אפשר להראות לך רמב"ן בפסחים? כן. הראיתי לו וקרא פעמיים, לא פעם אחת... ודאי שלמד את הרמב"ן, אבל כנראה לא זכר, זה נס חנוכה או נס פורים... ואמרת לי, לפי דבריו האם אני יכול להורות שמי שיצא באמצע האכילה או השתייה לשירותים וחזר, זה לא נקרא הפסק? אמר לי: כן. אבל בהליכות עולם לא כתוב כך? תגיד להם שהראית לי את הרמב"ן ואני מסכים איתך (וכן השיב בכת"י בקובץ ב"י חל"ד עמ' ו)¹².

ואחר כך ברבע לעשר יעשה כוס תה, ובשעה 12 עוד כוס... יש מקומות שמקפידים ואומרים, עוד לא עבר שעה, תחזור ללמוד... אבל ראש הכולל לא צריך להיות כזה קפדן, אלא להיות נוח עם האברכים שלו, ואולי הוא צריך לשתות עוד כוס קפה, כי התינוק הפריע לו בלילה, והדין הוא שמברך בפעם הראשונה בכולל.

¹⁰ מרן זצ"ל לפני ששים שנה היה נותן לנו לדר, והיה אומר שזה טוב לקול, שלא נצטרד, כי בחורים צעירים אוהבים ללמוד בקול רם ובריתחא דאורייתא... אבל מי שהוא צרוד לא מבינים אותו.

¹¹ פעם משהו מבני הבית נכנס באמצע ושאל את מרן, האם מברכים על בושם סינטטי, והרצה את הדברים שלו והלך, וכשיצא אמר, הנה הרב הסכים איתי. הרב שאלתיאל עמר שאל את מרן, האם הרב הסכים אתו, והרי הרב כתב בספר שמברכים על בושם (חזו"ע ברכות עמ' שיג, אחר שכבר חזר בו ממ"ש בחזו"ע ימים נוראים עמ' רפז שלא לברך). מרן שאל, על מה הוא דיבר בכלל? הייתי באמצע הכתיבה... רץ אחריו הרב שאלתיאל ואמר לו, אם אתה מפרסם שהרב חזר בו, אפרסם שזה לא נכון. והוא לא שמע ואעפ"כ פרסם שהרב חזר בו. אבל הגמרא בשבת (ג:) אומרת, כי קאי רבי בהא מסכתא לא תשייליה במסכתא אחריתי, דילמא לאו אדעתיה, דאי לאו דרבי גברא רבה הוא - כספתיה, דמשני לך שינויא דלאו שינויא הוא. זה נאמר על רבינו הקדוש שהיה תנא, ואם היה מרבני הרדיו בכל מקרה היה עונה ולא מתבייש, כי כך דרכם לענות מיד. אבל תנאים ואמוראים לא היו יודעים לענות... לכן הייתי הולך למרן לפני הלימוד שלו, או כשגמר את הלימוד, והייתי מתאם זמן מראש.

כשהיינו כותבים את הילקוט יוסף, זכינו במשך שנים, לילה לילה, לשבת עם מרן זצ"ל, הייתי מצלם לו עותק אחד, ולי עותק אחד, וקוראים את ההלכות למעלה. כשההלכה נכונה ובוררה, מרן היה כמשיך להלכה הבאה, חבל על הזמן, ואם זו הלכה שהיה בה קצת חידוש, היה שואל, מאיפה המצאת את זה?... והיינו קוראים גם את המקורות למטה, והיה מתקן לי אפילו טעויות דפוס. ולא רק זה, לפעמים באמצע ההגהות היה צועק עלי, והאמא הרבנית ע"ה הייתה רצה מהמטבח דואגת, למה אתה צועק עליו, מה עשה?! אמר, למה כותב הגהות מימינויות לפני הרוקח?... כולם יודעים שהרשב"א היה לפני הר"ן, אבל מרן היה בקי בסדר הדורות של כל הפוסקים, והפריע לו, וגם באחרונים ובאחרונים האחרונים היה מדייק.

מרן הקפיד מאוד על הזמן שלו ואמר שנשב חצי שעה, ואחר כך הוא רוצה ללמוד, "רוצה אדם בקב שלו מתשעה קבים של חברו" (ב"מ לה), והרבנית לקראת סוף הלימוד הייתה עושה כוס תה למרן, ודרך אגב הייתה עושה גם לי, "וכיפר בעדו ובעד ביתו", ואחר חצי שעה אמר, סיימנו. הרבנית הייתה אומרת לו, הרב עובדיה - מעולם לא קראה לו בשמו אלא "הרב" - לא שיתיתם את התה. טוב... וכך הרווחתי עוד חמש דקות. מרן היה פיקח ולמחרת אמר, תעשי את התה עכשיו ולא תחכי לסוף...

¹² אמרת לי זה בשיעורים בכמה מקומות, ואחד מרבני הרדיו אמרו לו מה שסיפרתי, ואמר, אין דבר כזה, אם הרב לא כתב בספרים הוא לא חזר בו. אבל הוא טועה ומטעה,

תפלה.⁷ וכך עושים פשרה בין הדעות אם ללמוד גמרא או תיקון - כמו שבבית הדין הרבני בדרך כלל היינו עושים פשרה - בפרט שבזוהר לא מפורש מהו התיקון בדיוק.

אם תעירו ואם תעוררו

ט. בליל שבועות הוצים לעורר את האנשים שלא ירדמו, כי אנשים לא רגילים להישאר ערים כל הלילה⁸, וכדי שלא ירדמו מגישים להם שתיה חמה, אם הם פרסים תה חזק ואם הם עיראקים קפה... ומתחילים ללמוד בשעה 21:30, כמה אדם אוכל וכמה שר... וכשמתחיל ללמוד מברך על הכוס תה, ובשעה 24:00 רוצה לשתות עוד כוס תה, האם יברך או לא? ביביע אומר ח"ו (הא"ח סי' כו) יש תשובה יפה בנושא הזה, והיא תשובה קלה, אפילו בחורים בישיבה קטנה יכולים ללמוד אותה בליל שבועות. והמסקנא היא שאם חשב להיות ער כל הלילה, ומידי פעם אוכל אבטיח או שותה, דעתו על כל הלילה, ומברך פעם אחת ולא יותר, אלא אם כן יצא אפילו הניח חברים יברך. ואמנם בסעודה על פת של מחלוקת ואנו אומרים ספק ברכות להקל, ולא יברך, אבל בליל שבועות זה לא סעודה שאוכלים יחד, אלא אחד אכל אבטיח כאן ואחד שתה תה שם, והתכנסו בשביל ללמוד, לכן אין משמעות למה שהניח חברים, וחוזר ומברך (ע"ע בשו"ת יחזקאל דעת ח"ו סי' יא, ח"ו סי' רטז אות ד, חזו"ע י"ט עמ' שיא, ברכות עמ' קעג-קעה. ילקו"י ברכות, וסה"ע).

שינוי מקום הוי הפסק

י. לגבי שינוי מקום בגמרא פסחים (קא) מובא שינוי מקום הוי הפסק, לדעת רב חסדא מדובר רק בדבר שאינו קובע ברכה במקומו, כגון ששתה שתיה או אכל פירות ויצא, כשחוזר צריך לברך, אבל דבר שקובע ברכה במקומו, דהיינו אם אכל לחם, ובאמצע הסעודה יצא לחוץ - קיבל טלפון סודי, של שידוך טוב... - חזר, אינו צריך לחזור ולברך, כי "לקיבעא קמא הדר", הוא חוזר למקום הקביעות. ולדעת רב ששת אפילו אכל לחם, ובאמצע הסעודה יצא, כשחוזר צריך לברך ברכת המזון, ואחר כך ברכת המוציא. ולענין נטילת ידים, הדבר תלוי אם שמר את ידיו או לא.

⁷ אפשר להציע כך לראשי הישיבות, כל ראש ישיבה הוא מרא דאתרא בעיני הנהגת הישיבה, יש לו ישיבה של שבע מאות בחורים כמו באר התלמוד, או שמונה מאות בחורים כמו רכסים, צריכים לשמוע בקולו בהנהגת הישיבה. הוא נוסע הרבה לקרן התורה וצריכים לכבד את זה ששלמד אותם תורה וטורה להביא להם כסף... אבל אם יגיד לך, תברך אחרי ההדלקה, עם כל הכבוד לו, תאמר לו, אני עושה כמו מרן גדול הדורות, שגם הוא יעשה כמו מרן. אבל בהנהגת הישיבה, אם יגיד לו שילמד כל הלילה גמרא, ישמע לו, וילמד ולא יעשן. ולכן ראש הישיבה מסכים להצעה שאמרנו, הנה מה טוב ומה נעים, וילמדו גמרא ואחר כך ילמדו את התיקון.

⁸ הנייעור בלילה וכו' הרי זה מתחייב בנפשו (אבות פ"ג מ"ד). אני לא זוכר את מרן שעשה משמרים, יש מי שמספר שמרן האבא עשה משמרים בלילות שבת, וזה פשוט לא נכון. לפני שנים היה אצלנו בישיבה בחור צדיק אחד שהיה צריך כסף לקנות ספרים, וקנה את כל הריש"ב^א, סט ילקוט יוסף - אז היו פחות כרכים, והיה צריך כסף, מה יעשה? שמע שבגבעת שאול יש 'משמר', שבאים ולומדים כל הלילה, ומקבלים כסף. והיה הולך לשם. הוא היה יודע שאני לא מוותר לבוא לסדר א', כי סדרי הישיבה הם א' ב', ולא כל בחור יעשה מה שרוצה. ולכן היה מתפלל בשחרית, אוכל ארוחת בוקר, ובא לסדר א' ויושב ולומד, ובשעה 12 היה שיעור, והייתי מוותר לו שילך לישון. וכך היה ער רוב הלילות, וזה מסוכן, ה' ירחם. והנה יום אחד הגיע לחתונה מסויימת, הייתי באמצע עם החתן, והוא היה מקפץ במעגל, היה שמח לשמח חתן וכלה, והיה לו קוצב לב. כשרצה להתקבל לישיבה לא קיבלתי אותו, אמרתי לו שאני מפחד שלא יקרה לו משהו בישיבה אצלנו, והמלצתי לו ללכת לישיבה קרובה לבית, אבל קיבלתי טלפון מהרב גרוסמן ממגדל עמק, ואמר לי תקבל אותו והכל יהיה בסדר. כיבדתי אותו וקיבלתי את תבואתו. ובאותה חתונה בשעה רבע לשתיים עשרה נפל זמן, וכולם בחתונה היו בצער. אולי היו סיבות אחרות, אבל מה שראיתי בעיני שהיה עושה בלי סוף משמרים. שימו לב רבותי, לא תעשו הרבה משמרים בשביל חמין... אלא תלמדו חצי לילה, עד שתיים בלילה, ותלכו אחר כך לישון. ומה מרוויחים ממשמר כל הלילה, למחרת עייפים וישנים, ואם תעשו חשבון, בלי משמר לומדים גם ביום ששי וגם בליל שבת, לא פחות שעות ואפילו יותר. אבל בשבועות והושענא רבה זה חד פעמי ואין לחוש.

⁹ חכם יהודה צדקה ע"ה, הרבה קיבלנו ממנו את ההשקפות הנכונות, אם לומר וידוי ביום ירושלים או לא, וכדומה. היה בא אצלנו לכולל חזון עובדיה בכל ראש חודש למסור שיחה, ומעולם לא הסכים לקחת אגורה, ובכלל בעבר לא היה נשמע דבר כזה שאדם נותן שיעור ולוקח כסף, אולי רק שידאגו לו לנסיעות הלון וחזור. אני מעולם לא לקחתי אגורה על שיעורים, כמעט חמישים שנה. שמענו ממנו פעם, שאברך שמגיע לכולל בזמן בשעה תשע - צריך לדייק, אדם ישמור על הזמנים, אם מאחר זה הורס את כל האוירה בכלל, ממש כך, והוא 'חב לאחריני' - שלא יעשה כוס תה או קפה מיד כשמיגיע, כי אז הישכר פסיעות' ילך על הקפה, לא חבל! אלא יתחיל ללמוד,

מרוץ נאמן לדרכו

יג. נשוב לגבי שינוי מקום בסעודה, שלרב חסדא לא היה הפסק, ולרב ששת היה הפסק. הרי"ף (פסחים כ"ב ע"ב מדפי הרי"ף) הרמב"ם (פ"ד מהל' ברכות ה"ג) הרמב"ן והרשב"א (בפסחים שם) פסקו כדעת רב ששת, ששינוי מקום הוא הפסק גם בסעודת פת. לעומתם חכמי אשכנז התוספות (פסחים קא: ד"ה כהן) הרא"ש (פ"ב דפסחים סימן ו) והמרדכי (פסחים קא:) - בדרך כלל המרדכי כתוס' למרות שהיו בנייהם קרוב למאתים שנה - פסקו כרב חסדא, שהמשנה מקום בסעודת פת ממשיך לאכול בלי ברכה, ולבסוף מברך ברכת המזון. איך ההלכה? ומרן השלחן ערוך (סי' קעח סעיף א) כדרכו פסק כדעת שני עמודי הוראה - הרי"ף והרמב"ם, שגם בסעודת פת שינוי מקום הוא הפסק, וכשחוזר אסור לו לאכול בלי ברכה, אלא עליו לברך ברכת המזון ולחזור ולברך המוציא.

סב"ל נגר מרוץ

יד. אולם הרמ"א בהגה (שם) פסק כהתוס' וכדעת רב חסדא ששינוי מקום בסעודה לא היה הפסק. וכן כתבו האחרונים, רבי יצחק פלאג' בספרו יפה ללב (סי' קעח סק"ב), חסד לאלפים (סק"ב), זכרונות אליהו מוני (הל' ברכות אות מ' מאותיות שס"ב הש"ע אות ה, יא), בן איש חי (פרשת בעליותך אות ב), כף החיים (סק"א, יד), משנה ברורה (בסוף הקדמותו לסימן קעח). וכן ההלכה, דקיימא לן סב"ל נגד מרוץ. לכן לכתחילה לא יצא ממקומו, ואם יצא וכבר כמעט סיים לאכול, עדיף שלא ימשיך, אבל אם הוא באמצע הסעודה ורוצה להמשיך לאכול, רשאי לכתחילה להמשיך לאכול או לשתות, ולא יברך.¹³ כך כתבנו בילקוט יוסף ברכות (סי' רעח, עמי רח והלאה) שיצא לאור עוד בשנת תשנ"א - לפני 35 שנה.

ספק ברכות להקל לכתחילה

טו. שאלו עלינו, איך אנחנו אומרים שימשיך לאכול בלי ברכה משום סב"ל, והרי הנהנה מהעולם הזה בלא ברכה מעל, וכאילו נהנה מקדשי שמים (ברכות לה), ואם כן די לנו לומר שלא יאכל יותר, ולמה ימשיך לאכול בלי ברכה. אבל תשמעו סברא יפה, כי הנה הברכות הן מדרבנן, ובמקום ספק חכמים קבעו מראש שספק דרבנן לקולא, ובברכות אין להחמיר ולברך כי ספק ברכות להקל, וכיון שעל פי הדין אין לברך, כשאוכל בלי ברכה לא עובר שום איסור, ולא נחשב כאילו מעל ונהנה מקדשי שמים, שזה רק כשחכמים ציוו לברך ויש חיוב לברך. אמנם המהרש"א (פסחים קב.) ורבי עקיבא איגר (ברכות יב.) כתבו, שצריך להפסיק לאכול, כי על הצד שלא בירך יחשב לו שמועיל בקדשי שמים, ולכן יסיח דעתו ויטייל בחוץ, ורק אחר כך יברך, ושכן מובאר בתוס' (ברכות יב.) בשם ר"י, שספק ברכות להחמיר, ומספק אין ליהנות מהעולם הזה בלי ברכה. אבל יש כמה ראיות מדברי מרוץ השלחן ערוך (סי' קסז ס"ט, סי' קעד ס"ד וס"ו, סי' קעח ס"ב, סי' ר"י ס"ב) שלא כדבריהם.¹⁴

ארנן לא מתענה

טז. יש ראייה מדין אונן ל"א, שאדם נפטר לו אחד משבעה קרובים, אביו ואמו, בנו ובתו, אחיו ואחותו, ואשתו או בעלה - לא כולם ח"ו אלא אחד מהם - עד הקבורה נקרא אונן, ואפילו שהתקשר לחברא קדישא ואמר להם, תמצאו קבר ותארגנו הלוויה, אני עכשיו רוצה לברך כמה מהלכות אבלות... ומשלם להם והם עושים, גם הוא לא יכול לברך ולהתפלל. ואם הוא צמא ורעב, כי לפני שאכל אביו הפתיע אותו ונפטר, לא הודיע לו שימות... יכול לאכול בלי ברכה, לא גזרו תענית באונן, וכאשר חכמים לא חייבו אותו לברך, לא נחשב נהנה מהעולם הזה בלא ברכה, לא חושש שיצלמו אותו ויפרסמו, תראו את הרב הזה שאוכל בלי ברכה...¹⁵

מסר מתו לכתפים

זי. גם אונן שמסר מתו לכתפים פטור מתפלה וברכות, כי בירושלמי (ברכות פ"ג ה"א) הובאו שני טעמים לכך שאונן פטור ממצוות, טעם אחד שצריך להתעסק בצרכי הקבורה, וטעם שני שאם יקיים מצוות יהיה לו עגל לרש, וחוששים לטעם השני שהוא שייך גם לאחר שמסר מתו לחברא קדישא. וכתב הרא"ה (רפ"ג דברכות), שאפילו אינו עוסק ממש בקבורתו, אלא יושב ובטל, פטור מכל המצוות, כי בעצם כך שלא מסיח דעתו לדברים אחרים, יש בזה משום כבודו של מת. וכך כתבו כמה אחרונים, הש"ך (סי' שמא ס"ק כא), מהרש"ל (סימן ע), הלבוש (סי' ריא) - העתיקו הפתחי תשובה (סי' שמא ס"ק כא), מהרש"ל (סימן ע), הלבוש (סי' שמא ס"א), הב"ח (שם), הבית דוד (דף י"א ע"ב), השלחן גבוה (ז"ד סי' שמא ס"ק טו), ערוך השלחן (סי' שמא ס"ק יא, כ). והש"ד חמד (ח"ד אס"ד מע' אנינות אות טו, כ), האריך בזה. הרב פנחסי בספר חיים וחסד (עמ' נה) כתב בשם מרוץ זצ"ל שאם מסרו את המת לחברא קדישא יברך, אבל במחכ"ת זו טעות, אנחנו ראינו מעשה רב כשהיה אונן על חכם יעקב, על הרבנית, על אביו, היה מורה לנו הבנים לא להתפלל ולא לברך שום ברכה, למרות שהמת נמסר לכתפים.

כאילו ולא ממש

יח. מלבד זאת, כתב בשו"ת הריב"ש (סימן קעא), שדרך החכמים להפליג בהגדלת העונות, כדי שישמור אדם מהכשל בהם. למשל אמרו (ערכין טו): כל המספר לשון הרע, מגדיל עוונות כנגד שלש עבירות, עבודה זרה גילוי עריות ושפיכות דמים. וכי זה יהרג ואל יעבור. ועוד אמרו (פסחים קיח. מכות כג.): כל המספר לשון הרע, וכל המקבל לשון הרע, וכל המעייד עדות שקר, ראוי להשליכו לכלבים. וכי באמת ישליך אותו לכלב שינשך אותו, בודאי שלא. וכן מה שאמרו בנדרים (מ.), כל שאינו מבקר את החולה¹⁶, כאילו שופך דמים. וגם כאן פשוט שאינו נחשב רוצח. וכן במסכת שבת (קה:) אמרו, הקורע בגדיו בחמתו יהיה בעיניך כעובד עבודה זרה. ובזוהר הקדוש (בראשית זו ע"ב): כל הכועס כאילו עובד עבודה זרה.¹⁷ וכי זה יהרג ואל יעבור ממש ואם בא לכעוס יהרג... אין דבר כזה, ודרך רבותינו להגדיל העוונות. לפי זה גם מה שאמרו (ברכות לה): כל הנהנה מן העולם הזה בלא ברכה מעל, וכאילו אוכל מקדשי שמים, אין הכוונה ממש. אמנם רבינו יונה (ברכות דכ"ה ע"א מדפי הרי"ף ד"ה מא) כתב, ויש שכתבו כן בדעת המאירי (שם), שכאשר יבנה בית המקדש יביא קרבן מעילה, ובעלי תשובה שאכלו הרבה בלי ברכה יביאו הרבה כבשים... אבל בפשטות אין הכוונה ממש.

פיל עצמו למדורה

יט. וכן בגמרא ברכות (מג.) ובבא מציעא (נ"ט.) וכתובות (סז.) אמרו, נוח לו לאדם שיפיל עצמו לכבשן האש ואל ילבין פני חברו ברבים. בל"ג בעומר הייתי בלוס אנג'לס ועשו הדלקת מדורה - מרוץ זצ"ל לא נהג בזה ולא עשה הדלקות ציבוריות אלא ישב ולמד - והיו שם אלפיים איש, ואני צריך לדרוש, ומה אגיד להם, כולם יודעים מה זה ל"ג בעומר, שיש מחלוקת אם רשבי" נפטר בו ביום, וביום זה נתגלה הזוהר, ודיברתי על כך חמש דקות. אבל עד שאני מגיע לשם צריך לדבר יותר, אנשים מצפים לשמוע. ואמרת: רבותי, כל אדם צריך לשים לב שלא להעליב את חברו, תלמידי רבי עקיבא פסקו למות ביום זה, ומתו מפני שלא נהגו כבוד זה בזה (יבמות סב.), לכן מדליקים כבשן אש ביום ל"ג בעומר, לרמוז שנוח לו לאדם שיפיל עצמו לכבשן האש ואל ילבין פני חברו ברבים. אבל זו לשון גוזמא, ולמעשה לא יפיל עצמו לכבשן האש ולא יאבד עצמו לדעת.

¹⁵ סיפרתי לכם, כשנפטרה הרבנית ע"ה, אח שלה היה מרמת גן, יהודי דתי שומר מצוות, בנו של חכם אברהם פטאל, ולפני ההלוויה הגיע מוקדם לבית של מרוץ. מרוץ בעצמו הלך למטבח ומזל לו אורז פרסי, ואמר לו, אל תברך! הוא הסתכל על הרב ולא הבין, אבל התבטל, מה שהרב היה אומר למשפחה, לא הררהו אחריו. וזה שהמשפחה שלו כולם הכירו בגדלותו ולא קינאו בו. כשגמר לאכול הלך לשירותים, וכשיצא - היה יהודי ריא שמיים - בא לברך אשר יצח, ומרן אמר לו, לא תברך אשר יצר ולא שום ברכה, אתה אונן! והרי מסר מתו לכתפים, אפ"ה יש לחוש לטעם השני שבירושלמי ואונן לעולם לא מברך.

¹⁶ יש שני טעמים למצות ביקור החולה, טעם אחד כדי לראות מה הוא צריך, להכין לו תה, או להביא לו ספר ללמוד, כי גם החולה חייב בתלמוד תורה. ועוד טעם, כדי לראות את מצבו ולהתעורר בתפלה עליו. לכן גם בבית חולים יש ענין ביקור חולים.

¹⁷ הרמב"ם (פ"ב מהל' דעות ה"ג) כתב בנוסח הזוהר "כל הכועס", והיו שהביאו ראייה מכאן שהרמב"ם ראה את הזוהר, כי יש ויכוח על זה (עין עין יצחק ח"א עמ' תלח, ילקו"י שבת א ח"ג עמ' תלקח. וע"ע ענף עץ אבות פ"ב מ"י מהדו"ח עמ' קצה, מאור ישראל דרושים עמ' שלא).

אני מספר שהייתי עם מרוץ וכך הורה. האמת שאחר כך יישבתי את הרמב"ן עם ההליכות עולם, אבל בדרך למדנית, ופגשתי הדברים כאמור, שבית הכסא לא נחשב הפסק. ולמסקנא מי שהפסיק באמצע כוס תה או קפה והלך לשירותים, כשחוזר אינו מברך (עין יצחק ח"ב עמ' תקה, השלחן המערכת ח"ב עמ' תקצב, ילקו"י שבת א ח"ד עמ' תקצא, ימ"נ עמ' מנשס, ברכות החדש ח"ב עמ' ריד).

¹³ חכם בן ציון (אור לציון ח"א סי' יז) לא פסק כמרן הש"ע בהרבה מקומות, וכאן פסק כמו מרוץ. אך עם כל הכבוד שהיה ממש אחד מגדולי הדור שלנו ואנחנו מתארים בו, אבל קיימא לן סב"ל נגד חכם בן ציון גם כן... (ע"ע השיעור השבועי תש"פ פר' ויחי אות ו, תשפ"ג פר' בא אות יב).

¹⁴ היה חכמולוג אחד שהוציא קונטרס וצילם את כל המקומות שכתוב בילקוט יוסף דלא כרבי עקיבא איגר, דלא כהחזון איש, משנ"ב, אור לציון, וכתב שאנחנו נגדם, תראו הוא נגד זה ונגד זה... אבל זו דרכה של תורה, אותו אחד לומד רק לפלפולים ולמדנות, מעולם לא פותח ספר הלכה, ולא יודע איך לומדים הלכה. זה נקרא נגד המושנ"ב? איזה שטויות אלו.